
Glavni pravci djelovanja suvremenih obavještajnih sustava

ZDRAVKO KEDŽO*

Sažetak

Autor smatra da je sveobuhvatnost glavna karakteristika suvremenih obavještajnih sustava. Analizira četiri najaktualnija problema kojima se trenutačno najviše bave najmoćniji obavještajni sustavi svijeta (Rusija, Velika Britanija, SAD): terorizam, proliferacija naoružanja, droga i gospodarska špijunaža. Zaključuje da će uz nužne reforme u budućnosti, uloga obavještajne zajednice i dalje biti obveza davanja upozorenja i čvrste analize dovoljno rano da omogući političkim vođama da ponude odgovore prije nego što se kriza otme nadzoru.

Ključne riječi: sveobuhvatnost, terorizam, proliferacija naoružanja, droga, gospodarska špijunaža, reforma.

Sveobuhvatnost kao glavna karakteristika suvremenih sustava

Bez sumnje riječ je o najuočljivijoj karakteristici suvremenih obavještajnih sustava koja je nastala kao direktna posljedica količine i različitosti zahtjeva koje pred obavještajnu službu permanentno postavljaju donositelji političkih odluka, te svi drugi korisnici njenih informacija. Gotovo da nema teme, društvene, vojne, političke ili bilo koje druge relacije, koja nije predmet interesa obavještajne službe, bolje reći njenih korisnika. Oni zapravo postavljaju najrazličitije zadatke pred obavještajne službe i potom određuju prioritete budućih djelovanja. U posljednje vrijeme uočljiv je čak i određeni raskorak između želja korisnika i političkih vođa, te stvarnih mogućnosti koje ima obavještajna zajednica s nerijetkom posljedicom da je upravo služba ta koja nastoji ukazati na potrebu smanjenja "širine i sveobuhvatnosti" sadržanih u njihovim svakodnevnim zahtjevima.

* Mr. sc. Zdravko Kedžo je djelatnik Ministarstva vanjskih poslova RH.

Također, stalno rastuće potrebe za informacijama iz najrazličitijih područja rezultirale su znatnim strukturalnim, u posljednje vrijeme i radikalnim, promjenama unutar samih službi. Naravno, nikad ne napuštajući klasični agenturni oblik rada, obavještajne službe su slijedom novih zahtjeva maksimalno razvile sustave prikupljanja podataka koristeći sve više legalne, potpuno otvorene mogućnosti. To je, pak, iziskivalo i nove pristupe u radu s obzirom da je u službe počela stizati jedna masa podataka iz svih područja života brojnih zemalja koje su predmet obavještajnog istraživanja. Prvenstveno je to rezultiralo znatnim razvojem analitičkih službi sposobnih da u najkraćem roku tu golemu građu pretvori u smislenu i relevantnu informaciju za korisnika. No, mišljenja o analitici i njenoj važnosti ipak ostaju podijeljena. Govori o tome i jedna studija iz 1992.: "...obavještajna analitika je važna, ali samo u slučaju da informacijama iz otvorenih izvora pridodaje informacije iz tajnih izvora. Pa čak i tada princip vrijedi samo ako su informacije sakupljene iz tajnih izvora materijalno drugačije ili bolje od informacija prikupljenih iz javno dostupnih izvora."¹

Naravno, u cijeloj priči je neizostavni dio koji otpada na današnja visokosofisticirana tehnička i elektronička dostignuća, te opću informatičku i svaku drugu globalizaciju svijeta. Uostalom, sveobuhvatnost kao karakteristika suvremenih obavještajnih sustava ne bi bila niti moguća bez suvremenih tehnoloških rješenja. Pa ipak, kad je u pitanju osnovna obavještajna aktivnost, valja dodati jednu napomenu. Naime, koliko god kompjutorizirani napredak omogućavao brzinu i savršenost u radu, krajnji rezultat i jedini smisao svakog i pojedinačnog obavještajnog postupka jest analiza i na njoj utemeljena procjena. Kod toga je vrlo opasno eventualno izostavljanje osobne, pojedinačne ljudske inteligencije. Dakle, mogućnosti visokokompjutoriziranih sustava i čitavih obavještajnih mreža itekako su pogodovale zadovoljenju upravo sveobuhvatnih, "širokih i raznolikih" zahtjeva političkog i državnog vrha, ali su istovremeno otvorene nove mogućnosti tehničkih pogrešaka ili, pak, ciljanih dezinformacija. Naime, u uvjetima sve veće otvorenosti, dostupnosti, a nerijetko i uvezanosti velikog broja izvora podataka u raznim zemljama, jedna dobro zamišljena i na vrijeme plasirana dezinformacija iz područja kapitalnih interesa, može bitno poremetiti i umanjiti krajnje rezultate jednog obavještajnog projekta, pa bio on i dio nekog od najmoćnijih, tehnički krajnje uznapredovalih sustava.

U takvim okolnostima upravo najmoćnije obavještajne službe pozivaju na oprez i ukazuju na sve širu lepezu opasnosti: "Da, ubili smo velikog zmaja, no sada živimo u džungli prepunoj otrovnih zmija, začuđujuće različitih. Nestanak zaglušujuće prisutnosti Sovjetskog Saveza otkrio je svijet koji je u nekim stvarima postao opasniji, složeniji, neizvjesniji i izazovniji

1 Wilson Q. James.: *Thinking About Reorganization*, materijal za Radnu grupu za reformu obavještajne djelatnosti, projekt kojeg je organizirao Konzorcij za proučavanje obavještajnih djelatnosti (*Consortium for the Study of Intelligence*), od 10. lipnja 1992, str. 8-9.

nego prije. Svakog dana se može pratiti nasilje koje se rodilo iz nacionalizma i etničke mržnje, zatim sukoba zbog kulturne i vjerske netolerancije koji dovode do kršenja ljudskih prava, do ratova i terorizma širom svijeta. Premda pozdravljamo nove slobode, svi želimo da u 'novome svjetskom poretku' bude malo više reda i poretka. Informacijsko doba, moderni načini transporta i ovisnost našega gospodarstva o međunarodnoj trgovini radikalno sužavaju Atlantik i Pacifik."²

Isto tako, upravo je karakteristika sveobuhvatnosti u zahtjevima korisnika informacija rezultirala sad već uobičajenom praksom kod većine suvremenih obavještajnih sustava da koriste znanost i znanstvena saznanja. I to ne samo u relacijama analitičkih službi u sjedištima obavještajnih sustava, već na terenu, u zemlji koja je predmet obavještajnog istraživanja. S obzirom na njeno mjesto i ulogu u ukupnoj obavještajnoj produkciji, a posebice s obzirom na specifičnu težinu tako dobivenih informacija, neke aktivnosti suvremenih obavještajnih službi poprimaju tako karakter znanstvenoistraživačkih radova a obavještajna djelatnost, od nekadašnjeg amaterskog zanimanja talentiranog pojedinca, počinje dobivati dimenzije znanstvene discipline interdisciplinarnoga karaktera.

Tako su najmoćnije zemlje i njihove obavještajne službe posljednjih godina samostalno formirale čitav niz novih, znanstvenih, kulturnih i drugih institucija i organizacija s osnovnim zadatkom da rade upravo i jedino na obavještajnim istraživanjima. Uz to, u cilju obogaćivanja obavještajnih mogućnosti za najrazličitije potrebe u različitim zemljama, znanstvenici i njihove ustanove uspostavljaju i razvijaju suradnju sa sebi srodnim nacionalnim znanstvenim institucijama u brojnim zemljama kako bi, u posrednim ili neposrednim zajedničkim znanstvenoistraživačkim projektima, došli do obavještajnih informacija koje ih zanimaju. Jedan od rezultata takvih aktivnosti je danas pozamašan broj profesionalnih obavještajaca-operativnih časnika koji se nalaze u sastavu znanstvenoistraživačkih ekipa i grupa pokrivenih znanstvenim statusom kojeg uživaju i oni i projekt koji "proučavaju".

No, pored ove razumljive i, na današnjem stupnju razvoja svijeta, jasne potrebe za najvećom mogućom "širinom" u obavještajnom djelovanju svakog pojedinačnog sustava koji pretendira biti relevantan, u ovom radu posebno će biti govora o četiri najaktualnija problema kojima se trenutačno najviše bave najmoćniji obavještajni sustavi svijeta. Njihov javno proklamirani cilj je služenje obavještajnih službi zajedničkim aktivnostima u cilju njihova prevladavanja, kako na općem tako i na planu matične države: terorizam, proliferacija, droga i gospodarska špijunaža.

2 Woolsey J. ravnatelj središnje obavještajne djelatnosti SAD-a, prigodom saslušanja pred Posebnim odborom za obavještajnu djelatnost Senata, 2. veljače 1993.

a) Terorizam

Kad je terorizam prvi put buknuo na svjetskoj pozornici početkom 70-ih, obavještajna se zajednica borila kako bi dorasla toj novoj opasnosti. Isprva su zemlje u kojima su se pojedina djela dogodila postupale kao u slučajevima kriminala. Kako su razne skupine počele internacionalizirati svoj sukob, tako su i obavještajne zajednice počele tražiti multinacionalna rješenja problema. Ishod je bio veća razmjena obavještajnih informacija od službi koje su prije toga odbijale međusobnu suradnju. Istina, takova razmjena postala je vrlo neujednačen posao upravo zbog zaostalog nepovjerenja, ali i zbog toga što se upotrebljavaju različiti načini prikupljanja i analize moraju davati različit proizvod koji onda otežava pronalaženje zajedničkog odgovora.

Teroristi su, pak, oduvijek imali korist od multinacionalnog pristupa. Izravna akcija, koja pokreće napade u Francuskoj, ima snažnu logističku bazu u susjednoj Belgiji, dok se IRA već tradicionalno oslanja na sigurna utočišta u Republici Irskoj. Ovo razumijevanje porodne naravi međunarodnih granica i nejedinstva koje vlada među državama i obavještajnim službama oduvijek je bilo jedna od uzdanica terorističkog pokreta. Naposljetku, terorist može za svaki napad birati vrijeme, mjesto i način napada, dok sigurnosne snage ovise ili o prikupljanju informacija unaprijed ili o pokušaju da uhvate teroriste nakon napada.

Također, obavještajna zajednica je 70-ih godina razglabala o suvremenom terorizmu isključivo u skladu s trenutačnim političkim pogledima svojih korisnika. Budući da su mnogi teroristi podupirali oružanu revoluciju iskazujući potporu komunizmu i, čini se, nailazili na suosjećajnu publiku u Moskvi, neki analitičari su vidjeli međunarodnu zavjeru pod vodstvom Sovjeta kojom se, kroz terorizam, želi onemogućiti razvoj demokracije u svijetu.³

Bilo je, naravno, mnogo i onih koji se nisu slagali s tim pogledom, a čini se da je tim skepticima kraj hladnog rata dao za pravo. Pojavilo se obilje dokaza o uvježbavanju terorista u Istočnoj Njemačkoj, Rusiji i Bugarskoj te opskrbljivanju terorista oružjem i novcem. No, prave i usklađene međunarodne kampanje protiv terorizma nije bilo. Umjesto toga, "kreatori" su bili sretni što mogu poduprijeti revolucionare u nadi da će otići u svoje zemlje i tamo ratovati, pa onda eventualno dovesti i do željenih promjena vlasti.

Sredinom 80-ih obavještajna zajednica je prilično jasno shvatila vezu između terorističkih skupina i vrste pomoći koju one dobivaju iz određenih zemalja. To je dovelo do vrlo specifičnih metoda rada i suradnje u ratu protiv terorističke opasnosti. Razmjenjuju se obavještajne informacije o metodama i opremi, kao i o planiranim napadima. Osmišljeni su sustavi kojima se prati kretanje novca oko svijeta kako bi se moglo zaustaviti planirane

3 Tezu je iznijela Sterling C. u knjizi: *The Terror Network*, Weidenfeld & Nicolson, London, 1981.

operacije i spriječiti uspostavljanje novih ćelija. Rezultat je bio blagi, ali ipak pad terorizma.

Također, od kraja hladnog rata razmjena informacija i suradnja suvremenih obavještajnih sustava u borbi protiv terorizma, znatno su poboljšani. Danas postoji suradnja na djelatnoj razini između obavještajnih organizacija u zemljama bivšeg Varšavskog ugovora i njihovih bivših neprijatelja među zemljama NATO-a. Potvrđuje to i sljedeći primjer: Američki State Department je 20. siječnja 1991. izdao upozorenje za putovanje u kojem je bilo rečeno da vlada SAD ima obavještajne informacije o planiranim napadima na američke, britanske i australske ciljeve u Bangkoku. Popis je obuhvaćao hotele i restorane u kojima su odsjedali i jeli Europljani. Ovu informaciju priskrbio je irački prebjeg koji se dva tjedna ranije predao američkim vlastima.⁴

Sve relevantne obavještajne službe uložile su dovoljno truda i sredstava da proniknu u financiranje, obuku, potporu i načine rada terorističkih grupa, a prikupljanje obavještajnih podataka o tom je procesu postalo redoviti posao. Ti ciljevi su postali dio obavještajne svakodnevnice. Čak štoviše, oko borbe protiv terorizma su narasle čitave financijske i birokratske infrastrukture, a jedno od glavnih opravdanja za zadržavanje razine osoblja i novca u posthladnoratovskoj reorganizaciji obavještajnih službi bila je teroristička prijetnja. No, kako se zajednica pokrenula da promijeni svoje prioritete, tako je i sam terorizam evoluirao na nov način, a čini se da zajednica za to nije pripremljena.

Ono što se ipak može nazvati dobrim rezultatom suradnje među obavještajnim sustavima u suvremenim međunarodnim odnosima jest činjenica da zemlje koje su tradicionalno pružale sigurna utočišta nekim teroristima sada zatvaraju svoja vrata.

Kraj terorizma u svijetu!? Ne, svakako ne. Jer, kako god se zajednica i suvremene obavještajne službe pokrenuli da promjene svoje prioritete, tako je i sam terorizam evoluirao na nov način. Može se ipak ustvrditi makar toliko da je budućnost terorizma u najmanju ruku neizvjesna. Također, ono što se glede reagiranja može trenutačno vidjeti je "odgovor" terorističkih vođa i lobija koji pokazuje da se njihovi, novoobučeni teroristi i koncepcije ne uklapaju u postojeće prigodne obrasce po kojima ih se počelo prepoznati i sprječavati.

Najzornija ilustracija ove promjene dogodila se 1993. godine kad je golema autobomba eksplodirala u *World Trade Centeru* u New Yorku.⁵ Opera-

4 *Evening Standard*, 30 siječnja 1991.

5 Informacije o eksploziji u *World Trade Centeru* potječu iz izjava dužnosnika CIA-e, FBI-ja i gradske uprave New Yorka, kao i iz sljedećih objavljenih dokumenata: *New York*, 15. ožujka 1993, str. 30-33; *Newsweek*, 8. ožujka 1993, str. 18-29; *Time*, 8. ožujka 1993, str. 24-35; *Washington Post*, 5. travnja 1993; te iz dnevnih novinskih izvješća u *New York Timesu*, *Washington Postu*, *Washington Timesu* i *Newsdayu* iz vremena nakon eksplozije.

cija je počela 23. veljače, kada je Mohammed Salameh, dvedesetpetogodišnji ilegalni palestinski useljenik, otišao u ogranak tvrtke za iznajmljivanje vozila *Ryder* u Jersey Cityju kraj New Yorka. Salameh je 25. veljače u društvu još nekolicine Arapa kombijem došao u *Space Station Storage* i proveo nekoliko sati utovarajući kemikalije u vozilo. Tada su vozilo odvezli na B-2 razinu *World Trade Centera* i parkirali ga neposredno ispod hotela *Vista Internacional*. U vozilu su ostavili vremenski upaljač koji je bio podešen da eksplodira u 12 sati i 15 minuta 26. veljače, u doba ručka, kada u zgradi i oko nje bude najviše ljudi. Eksplozivna naprava od 540 kilograma detonirala je točno na vrijeme raznijevši kat na kojemu je bio hotel *Vista* i nekoliko nižih razina parkirališta. Šest je ljudi poginulo, više od tisuću ih je ozlijeđeno. To je bio najgori teroristički napad na tlu SAD-a koji se ikad dogodio.

Neposredno nakon eksplozije stiglo je devetnaest poziva različitih organizacija koje su preuzele odgovornost za napad. Tri poziva su tvrdila da je napad izveden u ime jedne od strana koje su umiješane u krizu u Bosni i isprva su istražitelji vjerovali da je to najvjerojatnije objašnjenje, posebice zbog toga što nijedna obavještajna antena nije prikupila nikakav znak aktivnosti među uobičajenim sumnjivcima. No, tada su nastupili forenzički stručnjaci koji su otkrili identifikacijski broj vozila (urezan u metal) za koje su mislili da je moglo poslužiti kao platforma za eksploziju. Broj ih je potom odveo do agencije za iznajmljivanje vozila *Ryder*. Kad su pripadnici FBI-ja stigli u agenciju, bili su zapanjeni otkrivši da se dva sata nakon eksplozije Mohammed Salameh vratio u agenciju i zatražio da mu se vrati njegov sigurnosni polog od 400\$. FBI je njegovo ime usporedio sa svojom računalnom bazom podataka i otkrio da njegovo ime tamo već postoji.

Jednom kad je baza podataka izbacila Salamehovo ime, bilo je moguće izvesti ukrštanje s drugim izvorima što je počelo davati neka imena i zajedničke veze koji su se višekратно pojavljivali. Forenzički pregled Salamehove odjeće dao je jasan dokaz da je on rukovao eksplozivima, a potraga je proširena na još pet imena. Otkriveno je da je zajednička nit koja je povezivala sve pojedince bio šaik Omar Abdel-Rahman, slijepi egipatski svećenik koji je ilegalno ušao u SAD u svibnju 1990. unatoč tomu što je bio na anti-terorističkom popisu za nadzor. Rahman je u Egiptu tri puta bio optužen za teroristička djela, između ostalog i za ubojstvo predsjednika Anwara Sadata, ali je sva tri puta na suđenju bio oslobođen optužbe. Inače, propovijedao je žestoku vrstu islamskog fundamentalizma, a u travnju 1991. je dobio dozvolu trajnog boravka u SAD-u unatoč tomu što mu je prije toga uskraćena viza, što je u zemlju ponovo ušao ilegalno i što je živio u New Yorku kao ilegalni useljenik.

Navedeni primjer ne govori samo o konkretnom slučaju u SAD-u, već se njime ukazuje na svojevrсна lutanja glede borbe protiv terorizma. Naime, u godini 1969., bilo je 179 terorističkih incidenata. Pet godina potom dogđalo ih se 425 na godinu po stopi koja prilično nadmašuje jedan napad dnev-

no. Do kraja desetljeća broj se ustalio na oko 350 što je ukazivalo na promjene u taktici kod terorista i protuterorista.⁶

U isto vrijeme, svaka je država rješavala problem na svoj način: Nijemci su uveli drakonske zakone; Talijani su posrtali; Francuzi su potkupljivali i ucjenjivali u inozemstvu te oštro udarili kod kuće; Britanci su najprije počeli s represijom, a potom prešli na sofisticirane metode, a obavještajna zajednica SAD-a je pokušala sve pomalo.

Također, za neke je terorizam ideološki problem rješenje kojega je vezano za političke definicije u posthladnoratovskom vremenu. Za druge, terorizam je oduvijek i bio politička činjenica koja će se, kao takva, zadržati i u predvidljivoj budućnosti. Kao što su razvidna neslaganja oko uzroka, tako su prisutne i svađe oko rješenja problema. Jedni zagovaraju brzo rješavanje situacije masovnim odmazdama protiv počinitelja ili sponzora, a drugi zastupaju oprezniji pristup.

Na ovom mjestu može se zaključiti da ne postoji logičan, prihvatljiv i poznat "model" uz pomoć kojeg bi nacionalni sigurnosno-obavještajni sustavi mogli prepoznati ovakav ili neki novi način terorističkog djelovanja, a u svrhu efikasnije borbe protiv njega. Stoga, u suvremenim međunarodnim političkim odnosima i jedna i druga strana kao da su, svjesne dinamike promjena, odlučile biti pripravne na svakodnevne "prilagodbe potezima protivnika". A kroz sve vrijeme odvija se zapravo borba da se ta plima jednostavno održi na udaljenosti i da se problem terorizma spusti na razinu na kojoj se njime može učinkovito upravljati.

b) Proliferacija

Pozornost koju je većina vlada samo na riječima pridavala zauzdavanju proliferacije u tijeku 80-ih godina promijenila se nakon Zaljevskog rata. Invazija je pomogla da taj problem dospije u žarište pozornosti najvećih obavještajnih službi. To pokazuje podatak da je od invazije na Kuvajt u kolovozu 1990. godine do kraja rata s Irakom u veljači 1991. godine predano više od 1.000 demarša protiv vlada koje su nastavile isporučivati opremu Iraku usprkos sankcijama UN-a.

Od Zaljevskog rata i otkrića o Saddamovim programima mnoge su odgovorne zemlje proširile svoje zakone o nadzoru izvoza, pooštrile kazne za prijestupnike i pojačale režim provođenja zakona. Postoji snažna međunarodna potpora, kako za režim kontrole raketne tehnologije tako i za kontrolu prethodnih materijala i opreme i za kemijsko i za biološko ratovanje. Razina pozornosti koja se pridaje kontroli izvoza među civiliziranim zemljama nikad nije bila veća.⁷

6 Mickolus E. F., (1980), *Transnational Terrorism*, Aldwych Šress, London, str. XXI.

7 Govor Boba Gatesa, čelnika CIA-e na Konferenciji Nixonove knjižnice, hotel Four Seasons, Washington DC, 12. ožujka 1992.

Također, već ranije je niz zapadnih obavještajnih službi postiglo dogovor o razmjeni informacija o svakoj zemlji za koju se makar i pretpostavlja da pokušava doći do tehnologije za balističke projekte. Kad su se k tome osnovala neka međunarodna tijela za nadzor širenja opreme i oružja, kako konvencionalnih tako i nekonvencionalnih, žarište borbe protiv proliferacije se premjestilo na informacije koje prikupljaju obavještajne službe. Rezultat toga je činjenica da sve obavještajne službe danas navode proliferaciju kao jednu od najvažnijih meta koje su se pojavile od kraja hladnog rata. I dok se prije o tom pitanju samo govorilo, sad je to jedan od glavnih razloga koje suvremene obavještajne službe navode u prilog svom daljnjem postojanju.

Unatoč ovim optimističkim razmišljanjima, danas nije posve jasno koliko je zapravo obavještajna zajednica kadra zaustaviti proliferaciju. Kolike i kakve su obavještajne pogreške moguće i koliko je zapravo stvarna i iskrena želja velikih u borbi protiv trgovanja oružjem, a koliko takvu želju priječe "objektivne" okolnosti?

Naime, smanjenje međunarodnih obrambenih poslova značilo je otpuštanje tisuća radnika zaposlenih u obrambenim tvrtkama, te preustroj i prilagodu čitavih industrija novim potrebama tržišta. Prema podacima iz 1993. cjelokupna vrijednost prodaje oružja zemljama Trećeg svijeta pala je 20%, dok je ruski izvoz pao s 5,9 milijardi \$ na 1,3 milijarde \$.⁸ U pokušajima održavanja makar postojećeg stanja proizvođači oružja i svaka zemlja koja oružje izvozi pokušavaju zadržati udio u smanjenom tržištu snižavanjem cijena i sklapanjem dogovora o razmjeni. Od 1990. Britanija je prodavala tankove Chieftain za 5.000 \$, a fregate Leander koje su stajale 30 milijuna \$ prodane su za 120.000 \$ što je bilo za oko 7 milijuna \$ ispod očekivanja.⁹ Ovakva situacija dovela je izuzetno moćno moderno oružje do razine koju si mogu priuštiti i najsiriromašnije gerilske vojske ili ambiciozni diktatori. U takvim okolnostima preoptimistično i neuvjerljivo djeluje mogućnost doglednog zaustavljanja širenja konvencionalnog naoružanja.

Jedno od područja posebne obavještajne pozornosti po pitanjima proliferacije jest bivši Sovjetski Savez kojeg se smatra potencijalnim izvorom oružja za crno tržište. Naime, nuklearno oružje postoji i u područjima Rusije u kojima je došlo do ozbiljnih građanskih nemira i neslaganja, zbog čega je teško prihvatiti kako je ta zemlja sasvim dobro mjesto za smještaj 30.000 nuklearnih bojnih glava, a da se istodobno ne strepi zbog realnih mogućnosti da to oružje nekako pronade svoj put izvan Rusije, ne samo izvan Ukrajine i Kazahstana.¹⁰ Također, unatoč koncentraciji aktivnosti zapadnih obavještajnih službi i pažljivom popisivanju sovjetskih nuklear-

8 *New York Times*, 20. srpnja 1993, *Washington Post*, 21. srpnja 1993.

9 *Daily Telegraph*, 19. srpnja 1993.

10 Svjedočenje pred Odborom za usklađivanje Predstavničkog doma (House Appropriations Committee), citirano u: Gabriel Schoenfeld, "Post-Soviet Prospects", *Center for Strategic and International Studies*, br. 18. ožujak 1993.

nih kapaciteta tijekom hladnog rata, još uvijek ne postoji točan broj preostalih taktičkih i strategijskih nuklearnih sustava.

Svojevrsni pokazatelj mogućih neuspjeha obavještajnih službi u području proliferacije je i jedna od priča iz Zaljevskog rata. Naime, znanja obavještajne zajednice su bila toliko tanka da su pet mjeseci nakon njegovog završetka inspektori UN-a još uvijek tražili šefa iračkog nuklearnog programa. Tek tada su, obavještajnim radom, otkrili neke dokumente koji su doveli do Jaffara Dhia Jaffara, zamjenika šefa iračke Komisije za atomsku energiju koji je zapravo iz sjene povlačio konce u iračkim nastojanjima da razviju nuklearno oružje.¹¹ Stoga, ako je točnost vrlo upitna u slučaju tako velike mete kao što je Sovjetski Savez ili tako fokusirane kao što je Irak, koliko zapravo može obavještajna zajednica kontrolirati onu vrstu curenja u raznim proliferacijskim režimima kakva traje već godinama? Ima previše onih koji su umiješani u tajni svijet crnoga tržišta naoružanja i sirovina potrebnih za proizvodnju oružja za masovno uništavanje, a koji istodobno vrlo dobro razumiju i otkrivaju sve mogućnosti tehnologije koja je uperena protiv njih. Mjere opreza koje oni poduzimaju često mogu onemogućiti i najsavršenijim satelitima ili prislušnim postajama da ih ulove.

Tu je naravno i već spomenuta iskrenost i stvarna želja, prvenstveno onih velikih, da se problem riješi. Kad su mete lake, onda se djelovanje u obliku sankcija ili čak vojnih udara može postići preko UN-a. No, kad su problemi složeniji, kao npr. s Kinom, nema baš previše onih koji imaju petlje za borbu. Predsjednik SAD-a Clinton je tako 1993. godine obnovio Kini trgovinski status najpovlaštenije zemlje unatoč činjenici da je dosad prekršila valjda sve moguće međunarodne sporazume o izvozu oružja.

Uostalom, neposredno nakon Zaljevskog rata Saddam Hussein počeo je obnavljati svoj vojni stroj. Prema istražiteljima Pododbora Predstavničkog doma za međunarodnu sigurnost, međunarodne organizacije i ljudska prava (*Subcommittee on International Security, International Organizations and Human Rights*), veći dio infrastrukture uništene za vrijeme Pustinjske oluje sada je obnovljen. Njihova je istraga otkrila da je Saddam usprkos nametnutim sankcijama UN-a uspio reaktivirati svoju podzemnu mrežu za nabavu oružja, oslanjajući se na tvrtke-paravane u Francuskoj, Jordanu i u Njemačkoj kako bi kupio i prevezao oružje i sirovine. Saddam je popravio i vratio u službu veći dio od 2.500 bojnih tenkova i 250 zrakoplova s fiksnim krilima koji su preživjeli Pustinjsku oluju, a također proizvodi tenkove, topnička oruđa i balističke rakete kratkog dometa. Također, pouzdano se zna da je Irak spreman oživjeti svoj program nuklearnog oružja čim sankcije budu ukinute.¹²

11 Richelson J., *Can the Intelligence Community Keep Pace with the Threat?*, rad za konferenciju na temu "Nuklearna proliferacija u devedesetima: izazovi i mogućnosti", koju je organizirao Woodrow Wilson Center for International Scholars.

12 Iraq Rebuilds its Military Industries, izvješće osoblja Pododbora za međunarodnu si-

Činjenica da je Irak mogao tako mnogo učiniti na obnovi svojih vojnih mogućnosti, usprkos najstrožem režimu sankcija koji su UN ikad uvele, dokazuje koliko je zapravo obavještajno-sigurnosni sustav ograničen. Čini se da milijarde dolara potrošene na Pustinjsku oluju i veliki broj izgubljenih života nisu postigli mnogo. Ne može proći mnogo vremena a da se Iran i Irak ne vrate tamo gdje su i bili kada su 1988. proglasili primirje. S tim što će Iran ovaj put biti bolje opremljen i imat će naprednije programe nuklearnog i kemijskog naoružanja.

Koalicija koja se skupila da bi se borila protiv iračke agresije na Kuvajt bila je jedinstvena u suvremeno doba. Stari neprijatelji, kao i tradicionalni saveznici, ujedinili su se pod zajedničkom zastavom i postigli značajnu vojnu pobjedu.

No, čim se prašina nad pustinjom slegla, mnoge od uključenih zemalja vratile su se uobičajenim poslovima. Dvije zemlje koje su bile partneri u koaliciji, Francuska i Njemačka, nastavile su slati vojnu opremu dok su druge, poput Egipta i Saudijske Arabije, tražile način da smjeste i Irak i Iran unutar politike popuštanja kojom se ne postiže ništa za zaustavljanje očitih težnji Teherana i Bagdada.

Dio političke nevoljkosti da se napadne problem proliferacije nalazi se i u tome što nije uvijek lako postići međunarodni konsenzus. Pa čak i ako se dođe do političkog sporazuma, vojna su rješenja uvijek teška. Tako je npr. tijekom Zaljevskog rata vladala ozbiljna zabrinutost da bi udari na iračka skladišta kemijskog naoružanja i pogone za proizvodnju mogli dovesti kemikalije u atmosferu, što bi usmrtilo na tisuće ljudi.

Nova istraživanja međutim ukazuju da bi mogao postojati drukčiji pristup problemu proliferacije koji bi donio i političke i vojne odgovore na mnoga teška pitanja. Američka obavještajna služba CIA i određeni istraživački instituti u Americi vrlo ozbiljno razmatraju uporabu novih materijala i sustava poznatih pod generičkim imenom "nesmrtonosni obrambeni sustavi". Zasad je poznato da je riječ o paketu tehnologija osmišljenih da rastroje, degradiraju ili unište široki niz meta, s minimalnom fizičkom štetom i bez namjernih žrtava.¹³

Može se zaključiti kako je obavještajna zajednica zasad ograničena u onome što može učiniti da bi spriječila proliferaciju. Istina, informacije koje suvremene obavještajne službe prikupljaju na tom području poboljšavaju se i dostavljaju političkim vodama pravodobno i na krajnje uvjerljiv način, ali povijest nedvojbeno ukazuje kako se potom u najvećem broju slučajeva ne učini bogzna koliko, a nerijetko se zapravo ništa značajno niti ne može učiniti. Pa ipak, sustavi koji omogućavaju nesmrtonosan odgovor zemlji za

gurnost, međunarodne organizacije i ljudska prava Pododbora za vanjske poslove Predstavničkog doma, 29. lipnja 1993.; *Los Angeles Times*, 30. lipnja 1993.

13 Pilat, J., *Responding to Proliferation: A Role for Nonleath Defenses*, rad prezentiran u Centru Woodrow Wilson u Washingtonu, DC, u lipnju 1993.

koju obavještajni rad pokaže da nedvojbeno prodaje oružje ili ga razvija, ima smisla i mogao bi biti rješenje koje ima neke izgleda da uspije.

Obavještajna zajednica danas ulaže znatna sredstva pokušavajući dati rana upozorenja na potencijalne prijetnje od proliferacije svih vrsta oružja. Ta su upozorenja zasad odaslana glede Irana i Iraka, ali trenutačno je njihov učinak vrlo ograničen. Sada se žarište premješta na druge dijelove svijeta gdje se počinju pojavljivati novi obrasci ponašanja. Na polju proliferacije Britanija i Amerika trenutno ulažu najveća sredstva na međunarodnom planu, dok su druge zemlje od pomoći samo u specifičnim područjima.

c) Droga

Uz djelomično suglasje kako je, kad je statistika u pitanju, riječ o "lažnoj znanosti", ponekad valja problem iskazati statističkim podacima. Između 1980. i 1989. godine broj punoljetnih osoba uhićenih zbog nelegalne prodaje ili proizvodnje droge u SAD-u povećao se s oko 100.000 na više od 400.000 godišnje. Za to vrijeme troškovi za borbu protiv droge povećani su s 1.5 milijardi \$ na 6.7 milijardi \$.¹⁴ Prema britanskim obavještajnim podacima, 1991. godine je u europske zemlje prokrijumčareno 130 tona kokaina, a brojka je u dramatičnom porastu. U samoj Britaniji zapljene kokaina su te godine porasle za 90%, dok je količina pronađenih sintetičkih droga, poput amfetamina koji se proizvodi u Poljskoj, u isto vrijeme porasla peterostruko. U Njemačkoj, prvoj postaji za krijumčare s Istoka, broj slučajeva prekomjernoga konzumiranja droga porastao je za oko 80%.

Također, Sovjetski Savez je oduvijek posjedovao veliku sirovinsku osnovicu za proizvodnju narkotika: milijuni hektara uglavnom divlje konoplje, od čega je samo u Kazahstanu 4 milijuna hektara, te polja maka u širenju u središnjoj Aziji, Kazahstanu, Azerbajdžanu, Ukrajini i južnom području europskog dijela Rusije. Prema Ujedinjenim narodima, u bivšem Sovjetskom Savezu uzgaja se više od 3 milijuna jutara marihuane, a samo u Rusiji postoji 100.000 polja maka.¹⁵

Unatoč milijardama dolara i tisućama ljudi koji su posvećeni problemu droge, u tom ratu nema pobjede, a čini se da nije niti na vidiku. Osnovani su brojni uredi, povjerenstva i poslanstva koja nerijetko napadaju nesuvislu međunarodnu politiku kao glavnoga krivca zbog neučinkovitosti u suprotavljanju poslovima s nezakonitim drogama. Sada je toj vojsci priključena i suvremena obavještajna zajednica s odlukom da će droga biti dio njezine nove zadaće u posthladnoratovskom svijetu. Dakle, uveden je obavještajni rad na praćenju krijumčarenja droge i pranja novca koje je, zapravo, profitabilni popratni proizvod tog posla.

14 Dilulio, J. Jr., "The Next War on Drugs", *The Brookings Review*, ljeto 1993, str. 28.

15 *Financial Times*, 9. lipnja 1993.

Valja istaći kako je u početku glavna značajka obavještajnog rada u ratu protiv droge bio dvostruki naglasak na zaustavljanju proizvodnje i krijumčarenju droge u inozemstvu, te na borbi protiv distribucije i uporabe kod kuće. No, bio je to od početka slabo vođen i raspršen program, a sve su obavještajne službe željele imati udjela u onome što je vrlo brzo postalo unosan posao u kojem su velike svote novca bile zajamčene svakome tko je iskazao zanimanje za problem. Taj je pristup podsjećao na pristup borbi protiv terorizma u 70-ima kad je u prvom planu bilo hvatanje bombaša i atentatora, umjesto da se pokušaju iskorijeniti uzroci terorizma ili da se napadne infrastruktura koja teroristima omogućuje da izvode svoje napade.

Danas sve obavještajne službe koje su uključene u borbu protiv droge tvrde da su stara suparništva sublimirana u zajedničku borbu, da je rat protiv droge koordiniran i da postoje znakovi da se u tom ratu pobjeđuje. No, čitav je niz pokazatelja koji nažalost ne potvrđuju obavještajni optimizam, već upućuju na potrebu novih preustroja unutar obavještajnih sustava ukoliko se želi polučiti bolje rezultate na tom području, s obzirom na promjene koje su se posljednjih godina dogodile.

Naime, krah komunizma u Europi doveo je do promjene u putovima droge i predstavlja potencijalnu opasnost za sigurnost mnogih europskih zemalja. Obavještajne analize govore o tri različite opasnosti: kokain se krijumčari iz Kolumbije u istočnu Europu i zatim šalje na zapad; opij koji se uzgaja u bivšem Sovjetskom Savezu prerađuje se u heroin i potom prevozi kopnom ili preko baltičkih luka prema drugim europskim zemljama; i amfetamin koji se proizvodi u zemljama poput Poljske i zatim prodaje na zapadu. Potvrđuje to i jedno izvješće koje je načinjeno 1992. godine za potrebe Državnog tajništva SAD-a: "Poljska pozornica distribucije droge nekad se odlikovala nedostatkom proizvodnje i ponude sa crnoga tržišta, jer su proizvođači obično bili sami ovisnici, a drogu su proizvodili poglavito za svoje vlastite svrhe. Također nije bilo krijumčarenja nezakonitih opijata u zemlju zbog problema s razmjenom valuta. Čini se da se situacija mijenja i sve više slični na onu u zapadnoeuropskim zemljama. Izvješća govore da proizvodnja i distribucija *kompota* (lokalni nadomjestak za heroin) postaje organiziranija, a uspostavlja se i mreža laboratorija s isključivom svrhom prodaje *kompota*. Neki informatori povezali su taj proces sa sve većim iskorištavanjem Poljske kao tranzitne zemlje za nezakonite narkotike koji iz Azije stižu u Europu."¹⁶

Petrošnja droge u svim bivšim komunističkim zemljama je u brzom porastu, a prati je razvoj dobro organiziranih bandi koje su nekad bile organizirane za krijumčarenje zapadne robe na istok, dok su se danas prebacile na drogu. Također, prema obavještajnim izvorima, postoje dokazi da se Kolumbijci koriste novcem od droge za kupnju poduzeća u bivšim komunis-

16 Adams J., "The New Spies", Hutchinson, 1994, str. 260. – Rad načinjen za Državno tajništvo SAD-a početkom 1992. nakon zadaće utvrđivanja činjenica u Poljskoj.

tičkim zemljama s očitom namjerom da u njima zauzmu značajne uloge kao što se to dogodilo u Južnoj Americi. Isti izvori kažu da je 1992. godine Prag posjetilo 8.500 Kolumbijaca, da u Varšavi živi preko 15.000 građana s indijskoga potkontinenta, dok u Sofiji živi preko 10.000 Iranaca.

“Kraljevi” droge, nakon što su gotovo uništili svoja društva, prebacuju svoju pozornost na bivše komunističke zemlje. Koriste svoju zaradu za kupnju privatiziranih tvrtki i cijelih industrija u zemljama poput Poljske i Mađarske, uspostavljajući nove mreže širom istočne Europe i bivšeg Sovjetskog Saveza, kontrolirajući trgovinu između novih demokracija i zapada.

Među prve naznake da Kolimbijci prebacuju svoju djelatnost u Europu spada slučaj kolumbijskog državljanina Diega Sancheza koji je 1986. dobio od komunističkih vlasti dozvolu da osnuje uvozno-izvozno poduzeće u Pragu. U tvrtki *Jaros* djelovala su tri pripadnika čeških obavještajnih službi, što je i razlog zbog kojeg je tvrtka isprva privukla pozornost zapadnih obavještajnih službi. Agenti britanske obavještajne službe SIS pratili su tvrtku i njeno osoblje i saznali su da je tvrtka tijekom prethodnih triju godina redovitim tempom slala oko dvanaest kontejnera mjesečno iz Kolumbije u Poljsku, potom ih je kamionima prevozila kopnom do novog skladišta u gradu Hradec Kralove, sjeverno od Praga. Kad bi stigla tamo, roba bi bila pretovarena u nove kontejnere, dobila bi novu dokumentaciju kao teret koji potječe iz Praga, da bi potom bila prevezena u Njemačku, Nizozemsku i Ujedinjeni Kraljevstvo.

Kasnija istraga ove priče pokazala je da su spomenutu krijumčarsku udругu vodila dva Čeha nastanjena u Nizozemskoj koristeći se uslugama nekolicine svojih prijatelja koji su svi pohađali istu školu u Čehoslovačkoj, a zatim se raštrkali po zapadnoj Europi. Dva pripadnika ove organizacije živjela su u Britaniji gdje su se povezali s kolumbijskim narkokartelima kako bi proširili svoje operacije.

U slučajevima zemalja koje su pripadale bivšem “Istočnom bloku”, pojavljuje se još jedan problem. Premda sve uključene zemlje javno tvrde da žele zapadnu pomoć u borbi protiv ovog problema, one same još uvijek nisu sigurne što bi trebalo napraviti. Primjerice, Rumunjska još uvijek šalje sjeme marihuane u Češku gdje se ono prodaje u vrtnim trgovinama. Poljska je jedna od zemalja s najvećim prolaskom nezakonitih droga, ali je ipak proračun policije u 1991. smanjen za 13%, a odbačeni su i planovi za modernizaciju opreme. U čitavoj zemlji svega 30 policajaca stalno radi na protunarkotičkim poslovima.¹⁷

Zadatak koji su preuzele suvremene obavještajne službe u ratu protiv droge u ovom je trenutku tek na početku, a međunarodna obavještajna zajednica tek treba osmisliti suvislu politiku kojom će se suprostaviti ovom problemu. No, zadatak je shvaćen, ugrađen je u suvremene obavještajne

17 “The Transnational Drug Challenge and the New World Order”, *Center for Strategic and International Studies*, Washington DC, siječanj 1993, str. 11.

sustave, a možda se i rješenje nalazi u prijedlogu jedne od zapadnih obavještajnih službi koji je trenutačno u opticaju. U njemu se, naime, tvrdi kako ulaganje velikih količina novca u nadzor droge kod kuće, dok se u isto vrijeme ignorira proizvodnja u inozemstvu, tjera vodu na mlin krijumčara. Predlaže se stoga ulaganje sredstava u obavještajni rad i prikupljanje informacija koje sustav mogu razoriti iznutra, obavještajnim napadima na uzgoj, obuku, financiranje, opremanje i svaku drugu aktivnost u okviru krijumčarske organizacije, dakle na njenom terenu. Tvrdi se kako rat treba prenijeti na polja maka i plantaže koke jer je ratovanje na ulicama svjetskih metropola unaprijed osuđeno na poraz.

Jednako tako, nije realistično očekivati zamjenu "prokletih" usjeva za neke druge, plemenite usjeve. U zemljama u kojima se uzgajaju marihuana ili opij, ti su usjevi izvor značajne zarade. Nikakvo podmićivanje lokalnih vlasti uz subvencije iz inozemstva nemaju značajniji učinak. Informacije govore da je osnova problema u pogonima za proizvodnju i putovima krijumčarenja, a tu dolaze do izražaja mogućnosti međunarodne obavještajne zajednice. Jer, proizvođači su vrlo prilagodljivi i brzo odgovaraju na zahtjeve tržišta, a za krijumčare riječ je o međunarodnom poslu.

d) Gospodarska špijunaža

Gotovo da ne postoji značajnija zemlja na svijetu koja ne pokušava ukrađati tajne bilo koje zemlje ili industrije koje bi im mogle omogućiti stjecanje prednosti na tržištu. Bez obzira na to radi li se o iskorištavanju znanja usvojenog u skupom istraživanju i razvoju ili o pobjeđivanju na unosnim natjecanjima ili pak o prikupljenim podacima o pregovaračkim pozicijama drugih država u trgovinskim pregovorima. U jednom tipičnom slučaju gospodarske špijunaže koji je otkriven 1992. godine jedna južnokorejska tvrtka platila je jednom uposleniku General Electrica milijun dolara na godinu za tehnološke tajne o proizvodnji umjetnih dijamanta.¹⁸ Uostalom, danas je već riječ o uobičajenoj praksi da vlade, odnosno obavještajne službe, daju savjete svojim poslovnim ljudima koji odlaze u posjet zemljama u kojima bi mogli postati metom prikupljanja obavještajnih informacija. Često se to radi uz pomoć izvješća, ponekad popraćenog dokumentima koje bi menadžer trebao pročitati, proučiti i potom ostaviti kad putuje u inozemstvo. Razloga za takav "oprez" kojeg danas pokazuju sve najvažnije obavještajne službe u svijetu ima napretek, a ovdje će biti izneseni primjeri koji bi se mogli označiti paradigmom za cijelu priču.

Sve značajne zapadne obavještajne službe godinama su potihom uočavale sličnost proizvoda proizvedenih u vojnom i civilnom sektoru Sovjetskog Saveza s onima dostupnima na Zapadu. Obavještajnim radom prikupljene in-

¹⁸ *Chicago Tribune*, 10. svibnja 1992.

formacije danas raspolažu istinom u vezi s tim "sličnostima". Dakle, sovjetske obavještajne službe ukrade su planove za mlažnjak s uspravnim polijetanjem Harrier; zatim je američki zrakoplov za zračno upozoravanje i nadzor (AWAC) postao ruski zrakoplov Mainstay; B1-B bombarder je postao ruski bombarder Blackjack. Usto, preslikani su planovi za torpeda MK-48 te brojni zemaljski i zrakoplovni radari koji se sad nalaze u ruskom inventaru. A sve to ima izuzetno visoku cijenu. Dalje, Sovjeti su ukrali planove radara za kontrolu paljbe u lovcu F-18, što im je uštedilo 55 milijuna \$ troškova i 1.000 inženjerskih godina znanstvenog razvoja, a istovremeno im je omogućilo da istovjetne radare ugrade u svoje vlastite zrakoplove MiG-29 Fulcrum i Su-27 Flanker. Procjenjuje se da je ova vrsta obavještajnih djelatnosti Sovjetima uštedjela milijarde dolara, a za svaki napredak kojeg su, pak, ostvarili Sovjeti, NATO je ulagao u nove i nove projekte kako bi pokušao zadržati kvalitativnu prednost. Tako je gospodarska špijunaža, između ostalog, poticala utrku u naoružavanju.

Također, u siječnju 1991. dok su se SAD i Francuska u Zaljevu pripremale za pokretanje zemaljskog napada na Irak, jedno dostavno vozilo zaustavilo se ispred privatne kuće jednog visoko pozicioniranog menadžera tvrtke Texas Instruments u Houstonu u Texasu. Dva čovjeka iskočila su iz vozila i počela kopati po smeću iza kuće, vadeći komade papira i stavljajući ih u vreće koje su potom ukrcali u stražnji dio kombija. Jedan sumnjičavi policajac, koji nije bio na dužnosti, primjetio je registracijski broj na vozilu i ubacio ga u policijsko računalo. Vozilo je bilo u vlasništvu francuskoga konzulata. Pozvan je FBI koji je generalnoga konzula Bernarda Guilleta suočio sa svim dokazima. On je porekao bilo kakvo zlodjelo i kazao kako su njegovi ljudi zapravo "skupljali odrezanu travu kako bi popunili rupu u vrtu konzulata".¹⁹

Gospodarske obavještajne informacije na početku su se dijelile na strategijske i taktičke: primjerice, vlada neke strane zemlje namjerava devalvirati svoju valutu ili promijeniti stav na aktualnim trgovinskim pregovorima. Ako bi se ova informacija mogla prikupiti unaprijed, bila bi od nacionalne ili strategijske važnosti, a obavještajna bi je služba rutinski dostavila odgovarajućim tijelima vlasti. Sve zemlje nastoje prikupiti takve strateške obavještajne informacije, a sve obavještajne službe ih redovito dostavljaju. Problem nastaje kad informacija postaje taktička pa treba odlučiti mogu li se prosljediti podaci o nekom važnom ugovoru ili dobroj prigodi pojedinačnim tvrtkama ili čak pojedinačno nekim osobama.

Problem prosljeđivanja obavještajnih gospodarskih informacija izlazi na vidjelo kad se unutar jedne zemlje nacionalizirana industrija natječe s privatnom industrijom, ili kad u toj zemlji praktično niti nema industrije u privatnom vlasništvu. Racimo, u Britaniji je industrija u državnom vlas-

19 *Daily Telegraph*, 24. siječnja 1992; *L'Express*, 18. svibnja 1990.

ništvu gotovo isključivo uslužna poput vode, plina i struje pa nije posebno teško prikupiti obavještajne informacije koje su im od koristi. Posebno stoga što se rijetko natječu u inozemstvu. No, obavještajne informacije o pregovaračkim pozicijama u pregovorima o trgovini ili kontroli naoružanja, kao i o stavovima drugih zemalja o Britaniji ili njenim saveznicima, bile su redovito prikupljane i dostavljane.²⁰

Američke obavještajne službe rade na gotovo jednak način. Primjerice, na šestom katu *Commerce Buildinga* u Washingtonu DC, smještena je ćelija CIA-e s oko pedeset ljudi koji sve svoje vrijeme provode razmatrajući je li Amerika kompetitivna u svijetu. Osnovana potkraj 80-ih od predsjednika Reagana, ćelija služi kao veza između Ministarstva trgovine, CIA-e, NSA-e i drugih službi koje prikupljaju gospodarske obavještajne informacije diljem svijeta.

Najteže pitanje je, dakle, tek uslijedilo. Trebaju li vlade i pod kakvim okolnostima dostavljati ikoju vrstu gospodarskih obavještajnih informacija, bez obzira na način njihova prikupljanja, privatnim građanima? Ili pak, s obzirom na značaj nacionalne sigurnosti i "više interese", samo velikim i moćnim korporacijama? K tome, već i samo prikupljanje obavještajnih gospodarskih informacija otvara dilemu koju je izrekao jedan agent CIA-e: "Spreman sam staviti život na kocku za svoju zemlju, ali ne za ovu ili onu tvrtku."²¹

Do danas, obavještajna je zajednica odgovorila na probleme koje postavlja gospodarska špijunaža na tipičan strukturirani način. Obavještajne informacije prikupljene iz osjetljivih izvora ostaju tajnom. No, u demokratskim je uvjetima nemoguće distribuirati obavještajne informacije koje bi mogle biti korisne jednoj tvrtki a da se ne učine dostupne svima. Stoga, ponašanje suvremenih obavještajnih sustava pokazuje da je stroga podijela među interesentima prestroga. Naime, golema količina korisnih informacija koje prikupljaju veleposlanstva širom svijeta dolaze prvenstveno iz otvorenih izvora. Poučan je u tom smislu način na koji to radi svjetska gospodarska velesila kao što je Japan. Njihovo Ministarstvo međunarodne trgovine i industrije (Ministry of International Trade and Industry, MITI) i japanska Organizacija za vanjsku trgovinu koriste se japanskim diplomatima, trgovinskim organizacijama i, prvenstveno, obavještajnim službama da sakupe golemu količinu informacija, a one se potom prevode i distribuiraju svim japanskim tvrtkama koje ih žele. Ovaj se materijal posljednjih godina pokazao neprocjenjivim resursom za jednu zemlju koja se obogatila na preuzimanju tuđih ideja i otkrića te njihovu iskorištavanju.

20 Brook-Shepherd, *The Storm Birds*. U ovoj knjizi, napisanoj uz pomoć nekoliko obavještajnih službi, nalaze se točne priče nekolicine ljudi koji su špijunirali za Zapad tijekom hladnog rata.

21 Izjava dana u sklopu saslušanja pred Posebnim odborom za obavještajnu djelatnost, 2. veljače 1993.

Ovakav pristup nije primjenjen u Britaniji i SAD-u jer je tamo obavještajna informacija izjednačena s tajnom, a tajna se otkriva samo onima u vlasti koji je moraju saznati. Ipak, danas je u međunarodnoj obavještajnoj zajednici općeprihvaćena ideja da se s velikog dijela takozvanih tajnih informacija može skinuti oznaka tajnosti. Gomile gospodarskih informacija koje obavještajne službe prikupljaju iz otvorenih izvora, poput stranih novina i časopisa, nikad nisu niti trebale biti klasificirane kao tajne.

Također, u okviru nekoliko suvremenih obavještajnih službi pojavila se ideja o osnivanju nacionalnih službi za upravljanje informacijama koje bi odlučivale što se može objaviti i potom to učinile pravodobno dostupnim svakome tko želi pristupiti bazi podataka. Na primjedbe kako bi to omogućavalo i svim stranim tvrtkama da koriste baze podataka, odgovoreno je kako većina relevantnih zemalja, poput Japana i Kine, već ima vrlo učinkovite metode grabljenja svekolikog materijala iz otvorenih izvora, tako da ne bi saznali mnogo više od onog što već znaju.

Mogućem razmišljanju, pak, kako obavještajni gospodarski rat time slabi na intenzitetu i smislu, valja suprostaviti izjavu Amerikanca Davida Borrena, bivšeg predsjednika senatskog Odbora za obavještajne službe:

“Krađa američkih privatnih tajni od strane obavještajnih službi stranih država još uvijek nije masovna pojava. No, kako budemo odmicali u novo tisućljeće i kako međunarodni odnosi budu postajali mnogo više stvar ekonomskog natjecanja nego onog vojnog, ta će se djelatnost bitno pojačati.”

Osnovne prednosti i nedostaci na primjeru najvažnijih sujetskih sustava

Je li obavještajni posao dobar ili loš, zapravo odgovara li obavještajni sustav zahtjevima i planovima političkih aktera zbog potreba kojih je i osnovan, ne ovisi uvijek i jedino samo o kvaliteti prikupljenih informacija. Presudan je način na koji ukupni sustav radi, a to, u konačnici, znači što se uistinu s dobivenom informacijom radi, što se s njom uopće događa i tko o tomu odlučuje. U ovom radu bit će izneseno nekoliko važnijih karakteristika najznačajnijih obavještajnih službi kao što su službe SAD-a, Rusije i Velike Britanije kao primjera iz kojeg su razvidne međusobne razlike te globalni nedostaci i prednosti određenih promišljanja o ustrojstvu i načinu rada ovih, a time istodobno i suvremenih obavještajnih sustava uopće.

Ruski KGB je masovno prikupljao informacije svih vrsta diljem svijeta, ali su se upravo u Moskvi mogli vidjeti najozbiljniji primjeri pristrane ili pogrešne analize. Informacije su se rabile da bi se potvrdile predrasude ili ugodilo poznatim sklonostima političkih vođa, a ishod je često bio ili vrlo blizu katastrofi ili pak čista farsa.

Jedna od potvrda za tu tvrdnju jest *Raketno Jaderno Napadenie*, Nuklearni raketni napad, poznat i kao “Operacija Ryan”, koja je počela u stu-

denom 1981. brzojavom poslanim iz moskovskog središta svim uredima KGB-a u zemljama NATO-a i ostalim ključnim zemljama svijeta. Podrijetlo telegrama nalazi se u rastućoj paranoji Politbiroa zasnovanoj na uvjerenju kako Amerika priprema nuklearni napad na Sovjetski Savez i da će uskoro udariti prva. Premda ozbiljni analitičari i obavještajni profesionalci na terenu nisu poduprli analizu Politbiroa, a nisu otkrili ni znakove promjena u politici koji bi mogli upozoravati na eventualni nuklearni udar, ljudi KGB-a i GRU-a su pokazali krajnji intelektualni kukavičluk i nisu se suprostavili političkom vrhu i opovrgnuli informacije koje su oni, u stvari, željeli čuti.²²

Proizvod kolektivne mašte ruskog vodstva gotovo je izazavao nuklearni rat u studenom 1983. kad je NATO započeo s rutinskom vježbom zapovjednog mjesta pod kodnim imenom *Able Archer* (Sposobni strijelac). Vježbom je bila predviđena provjera procedura za stavljanje nuklearnog naoružanja u uporabu. Kako je i bilo normalno, vježbu su pažljivo pratili sovjetski obavještajci, a njih je pak (također normalno) pratila NSA i druge službe sa zadatkom da vide kako reagiraju na ono što su saznali. Na iznenađenje zapovjednika NATO-a, otkriveno je znatno povećanje kodiranoga komunikacijskog prometa u istočnom bloku, a moskovsko je središte poslalo kratku poruku koja je ukazivala da su baze SAD-a stavljene u viši stupanj uzbuđenosti. Ovu poruku, koja nije bila točna, slijedio je zahtjev za podacima koji bi mogli potvrditi da je prvi udar neizbježan. Nakon ove poruke akcija *Sposobni strijelac* je naprasno prekinuta u roku od tri dana, a kriza se stišala.

Isto tako, mnogima od Reaganovih predodžbi o ekspanzionističkoj i prijeteloj prirodi *ruskog zla*, kumovala je CIA. Tijekom nekoliko godina Agencija je osnažila predsjednikove predrasude uzbunjujućim izvješćima o masovnim povećanjima izdvajanja za obranu u Sovjetskom Savezu, planovima da se države u prijateljskim odnosima sa SAD-om destabiliziraju, te izvješća o agresivnim djelatnostima sovjetskih obavještajnih službi. Godine 1980. CIA je objavila da je prethodnih pet godina godišnja stopa rasta sovjetskih vojnih izdvajanja bila održavana na 4,5%, unatoč padu bruto nacionalnog proizvoda od oko 2%. To je pak pomoglo samoj Agenciji kad je, iste godine, u izvješću o svom radu i svojim potrebama povećala udio vojnih izdvajanja u BNP-u s 12% na 14%. Tri godine poslije CIA je priznala da je ukupna cijena sovjetske obrane rasla stopom od oko 2% godišnje, i to sve od 1975, istom stopom koja je vrijedila i za gospodarstvo općenito.²³

Također, a to vrijedi za sve dosad poznate modele, konkurencija pojedinih službi unutar obavještajnog sustava pokazuje se i danas kao nepremostiv problem, posljedice kojeg znaju biti vrlo ozbiljne. Tako je u ranim 70-im

22 Iscrpan opis Operacije Ryan nalazi se u knjigama: Christopher Andrew i Oleg Gordievsky, (1990), *KGB: the Inside Story*, Hodder & Stoughton, London, str. 488-507; Andrew i Gordievsky, (1991), *Instructions from the Centre*, Hodder & Stoughton, London, str. 67-90; Gordon Brook-Shepherd, (1988), *The Storm Birds*, Weidenfeld & Nicolson, London, 1988, str. 267-269.

23 *New York Times*, 2. veljače 1993.

godinama američka DIA tvrdila da je sovjetski bombarder *Backfire* osmišljen za napad na mete na američkom tlu, no CIA se nije složila s tim. Ta činjenica je nekoliko godina sprječavala pregovore o kontroli naoružanja. U kasnim 80-im DIA je tvrdila da Sovjeti raspoređuju nuklearno topništvo u Europi, dok se CIA nije slagala ozbiljno podcjenjujući sovjetske mogućnosti sve do 1983. kad se složila s DIA-om. Također, Agencija je predvidjela da će Sovjeti pobijediti pobunjenike u Afganistanu, i tek je deset godina poslije, nakon sovjetskog povlačenja, CIA predvidjela pobjedu mudžahedina.²⁴

Ovakovi slučajevi doveli su do, zasad ipak nedovoljnih, reorganizacija u obavještajnom sustavu u pravcu racionalizacije broja i nadležnosti pojedinih službi. Također, u tijeku je možda najjača borba, ona za što učinkovitiji nadzor nad službom, a što je, u smislu traženja prednosti i nedostataka sustava, učinjeno i u ostalim relevantnim državama, o čemu će u nastavku ovog rada biti riječi.

Moskva

Kad se KGB raspao nakon druge ruske revolucije, počelo je novo doba koje je podijelilo KGB-ov²⁵ stari monolit na nekoliko dijelova, od kojih su svi podvrgnuti nekom obliku parlamentarnog nadzora. Stara Prva glavna uprava, koja je bila odgovorna za špijuniranje u inozemstvu, postala je SVR s izmijenjenim odgovornostima. Također, provedene su mjere za veću otvorenost između SVR-a i zapadnih obavještajnih službi, posebice na pitanjima droge, organiziranoga kriminala i proliferacije. Tako je Bob Gates kao predstavnik CIA-e posjetio Moskvu 1992., a Primakov je došao u Washington u lipnju 1993. godine. Usto, KGB je otvorio vrlo učinkovit ured za odnose s javnošću koji odgovara na pitanja medija i koji je postao vrlo vješt u lansiranju priča koje organizaciju prikazuju u dobrome svjetlu. Očito je da se takve promjene neće ukidati, a služba je pomoću njih pretekla neke konkurente, poput SIS-a i DGSE-a. Ono što je u toj "otvorenosti" KGB-a bila najvažnija zadaća jest pokušaj prikazivanja službe u javnosti kao uspješne organizacije koja je često uspijevala poraziti Zapad. Poruka je da je KGB pribavljao obavještajne informacije koje su činile Sovjetski Savez jakim, zbog čega bi trebalo zadržati jaki KGB kako bi Rusija ostala jaka i u novome svijetu.

No, dok su poduzimane ove kozmetičke promjene, stari se obavještajni aparat prestrojavao na način kako bi učvrstio svoj utjecaj u novoj demokratskoj Rusiji. Čak 75% nove Ruske burze roba (Stock Commodities Exchange Centre) čine bivši časnici KGB-a; deseci bivših pripadnika službe pojavili su se u zajedničkim ulaganjima sa zapadnim poslovnim ljudima.

24 *Newsweek*, 14. svibnja 1990.

25 Za iscrpniju studiju KGB-a vidjeti: Barron J., "KGB Today: The Hidden Hand", *Reader's Digest Press*, New York, 1983.

Drugi su preuzeli utjecajne poslove, poput Aleksandra Drozdova, bivšeg operativca Prve glavne uprave u Japanu koji je postao urednik lista *Ros-siya*, tjednika ruskog parlamenta.²⁶ Također, ova "otvorenost" KGB-a nije karakteristika koja obilježava i GRU, obavještajnu granu ruske vojske. Oni nastavljaju s pokušajima krađe zapadnih znanstvenih i tehnoloških tajni ne bi li pomogli ruskoj industrijskoj bazi koja se bori za život. Problem konkurentnosti unutar sustava ostaje i dalje značajan problem Moskve.

Usto, ova javno proklamirana dobra strana ruskih promjena ima i naličje. Mnogi stari *kagebeovci* jednostavno su obukli nove odore i preko noći postali uvjereni demokrati. Postoji obilje dokaza da na mnogim razinama sadašnjeg ruskog političkog sustava konce i dalje vuku bivši operativci KGB-a. To je pak rezultiralo, prema željama i nalogima političkih gospodara naravno, time da je većina zapadnih obavještajnih službi bila prisiljena javno prigrliti "novi" KGB, razmjenjujući izaslanstva i međusobno prijavljujući svoje glavne obavještajce u glavnim gradovima.

London

Osim Rusije, kraj hladnog rata imao je najdramatičniji učinak u Britaniji, zbog čega je obavještajni sustav doživio mnoge, danas se može reći, uglavnom pozitivne promjene. Nestalo je tajnovitosti koja je okruživala tri glavne obavještajne organizacije; SIS, Sigurnosnu službu, tj. MI5, i GCHQ. Dva nova zakona donesena u parlamentu izvukla su službe na vidjelo, zajedno s vidljivim sustavom parlamentarnog nadzora. Za zemlju poput Britanije, gdje golema većina tolerira tajno društvo na način koji bi bio nezakonit i neprihvatljiv u Americi, te su promjene gotovo revolucionarne.

No, valja istaknuti kako promjene u Britaniji nije pokrenuo politički proces, već same obavještajne službe koje su vjerovala da svojom izdvojenošću gube dodir s političkom stvarnošću. Prevladala je teorija da svojom izdvojenošću gube dodir s političkom stvarnošću te da moraju biti vidljive kako bi se branile ukoliko žele zadržati povjerenje javnosti u ono što rade. Pragmatična strana ovih promjena sastoji se u tomu da bi želja za nastavkom izglasavanja više od 800 milijuna funti godišnje za obavještajni proračun, splasnula kada parlament ne bi razumio njihov rad, a time niti njihov doprinos nacionalnoj sigurnosti. Umjesto da oslabe u sjeni, obavještajne službe su radije izašle na vidjelo boreći se za svoj komad kolača pred pogledom javnosti.

U britanskim obavještajnim službama obavljene su i neke prilagodbe samog sustava kako bi mogao što učinkovitije odgovoriti zahtjevima suvremenih međunarodnih političkih odnosa. SIS je naprimjer usvojio isti niz novih prioriteta kao i CIA ili SVR, ali je ipak MI5 uspio zadobiti više moći i

26 *US News and World Report*, 8. veljače 1993, str. 42-44.

utjecaja, dok je SIS nužno smanjio obujam svog djelovanja. Cijela priča na koncu je ipak završila, čini se, neizbježnim i vrlo skupim suparništvom koje progona obje organizacije. U posljednje vrijeme u nekoliko je navrata najavljivano njihovo spajanje kako bi sustav bio efikasan i aktualan, okrenut sutrašnjici, a ne prošlosti. No, i dalje je aktualna borba obje organizacije od kojih, bez ikakove sumnje, svaka ima svoje prednosti i dobre strane. Tako SIS ima odlične rezultate u vrbovanju i vođenju izvora u istočnome bloku; MI5 ima dobre rezultate u suprostavljanju sovjetskoj špijunaži u Britaniji, no bio je mnogo manje učinkovit protiv suvremene IRA-e; također, nijedna služba nije imala uspjeha u borbi protiv droge ili proliferacije, ali za to dijelom krivnju snose i političke vođe.

Na vrhu obavještajnog sustava je JIC (*Joint Intelligence Service*) koji sebe opisuje kao opaki šiljak obavještajnog društva, nerijetko "bacajući rukavicu" Amerikancima tvrdeći kako im se može suprostaviti na njihovom terenu i pobijediti ih. Pa ipak, sustav je u potpunosti propustio upozoriti na argentinsku invaziju na Falklandske otoke 1982., kao što nije uspio shvatiti narav Saddamovih priprema za invaziju na Kuvajt. To su, također, bili razlozi pristupanju reorganizacije sustava u čemu je spajanje određenih službi bilo glavni motiv.²⁷

Protivnika tom prijedlogu bilo je iznimno puno, a među brojnim argumentima protiv spajanja službi, od kojih je najveći broj onih koje same službe plasiraju i tako čuvaju svoj položaj, valja ipak izdvojiti one koji iznose donekle opravdani strah da bi spajanje ugušilo inicijativu koja je životno važna za svaku obavještajnu službu. No, bez obzira na to, može se reći kako bi model takve nove organizacije donio razumniju uporabu novca poreznih obveznika, a istodobno uklonio dio nesposobne birokracije koja stoji utaborena u kulturi tajnovitosti što je trebala biti pokopana s hladnim ratom.

Washington

Najveći broj i stranih i domaćih korisnika obavještajnih proizvoda CIA-e tvrdi da američki analitički proces pati od određene pristranosti. Jedan od osnovnih razloga za takvo što je, kao i za sve ostale obavještajne sustave, tradicionalno suparništvo službi unutar sustava, u ovom slučaju između CIA-e i DIA-e. Godinama je DIA kao vojna služba naginjala oštrijem pogledu na prijetnje, dok je CIA oduvijek bila opreznija.

Drugi razlog određenog nezadovoljstva analitičkim izvješćima proizlazi iz činjenice da se u američkoj službi proces i proizvodnja informacija tretiraju na isti način kao istraživanje za doktorat. Svaka se činjenica mora provjeriti više puta i imati poznat izvor, tako da može izdržati konačnu provjeru

27 Wilson J.Q., *Thinking About Reorganization*, materijal za Radnu grupu za reformu obavještajne djelatnosti, projekt kojeg je organizirao Konzorcij za proučavanje obavještajne djelatnosti (*Consortium for the Study of Intelligence*) od 10. lipnja 1992. str. 8-9.

i najrigoroznije propitivanje od strane kolega. Ova opsjednutost detaljima neizbježno proizvodi birokratsku "gnjecavost" na koju se žalio general Shwarzkopf za vrijeme Zaljevskog rata.

Također, važan razlog spomenutim primjedbama na rad američkog obavještajnog sustava leži u tome što su sami analitičari dio obavještajne zajednice i što su njihova izvješća rezultat "izravnavanja računa" analitičara iz raznih službi. U takvoj je situaciji neizbježno da se pojedine službe unutar sustava bore da opravdaju svoj položaj. Nerijetko je rezultat toga konačni proizvod toliko ispresijecan raznim upozorenjima da je vrlo teško razlučiti što su prave preporuke i procjene.

Ipak, danas se može ustvrditi da je zapravo najveći problem analitičke službe u američkoj obavještajnoj zajednici činjenica da su mnogi viši dužnosnici u sustavu politički imenovane osobe čiji se stavovi mijenjaju s hirovima raznih administracija. Svaki DCI i većina obavještajnih profesionalaca kunu se u neovisnost analitičkog procesa. No, ti isti profesionalci vrlo brzo priznaju kako samo služe političarima te kako i teme i način njihove obrade ovisе o ljudima koji daju naredbe. Razlog tomu je i veličina američkog obavještajnog sustava, jer što je birokracija veća i rigidnija, teže je eliminirati tendenciju da se podilaženjem nastoji ostvariti sklonost nadređenih koji imaju poznate političke poglede. Danas nema dvojbe da bi vrhunski kadar američke službe bio u većem iskušenju da napiše oštru antisovjetsku procjenu pod predsjednikom Reaganom i DCI-jem Billom Caseyem nego pod predsjednikom Clintonom i DCI-jem Jimom Woolseyem.²⁸

Nasuprot tomu su, naprimjer, čelnici britanske obavještajne zajednice koji odsluže svoj mandat bez obzira na to koja je politička stranka na vlasti. Tako neovisan sustav proizvodi i kudikamo bolje analize.

Zbog svega navedenog američki je Kongres nakon Zaljevskog rata žurno krenuo u konsolidaciju obavještajnog sustava. Ustanovljen je JIC (*Joint Intelligence Center*) kao stalno i jedinstveno središte za obavještajne informacije prikupljene i od službi i od DIA-e. Također mu je dana uloga upozoravanja vojske na bilo kakvu eventualnu vojnu prijetnju. JIC je trebao davati presjek obavještajnih aktivnosti pojedinih službi i imati istodobno pristup svim relevantnim nacionalnim i operativnim informacijama. Ovakav sustav trebao je eliminirati osnovni problem – gomilanje informacija u pojedinim službama. No, ostale su živjeti analitičke djelatnosti u svim službama, što je dovelo do neuspjeha cijelog projekta. Zapravo, nije uspio kompromis između reformista i konzervativaca nakon čega je ostala živjeti golema količina nepotrebnog udvajanja. Reforme su postale evolucijske, a ne revolucionarne, kako je to Kongres htio.

Valja ustvrditi da, bez obzira što većina u obavještajnim zajednicama te svi kojima su dostupne njihove informacije priznaju pogreške u funkcionir-

28 Adams, J. (1994), *The New Spies*, Hutchinson, str. 51.

ranju sustava (svejedno bile one svakodnevne ili pak za vrijeme pojedinih kriza), do promjene iznutra nikad neće doći. Obavještajne zajednice, uza sve svoje pogreške, imaju određenu sustavnu tromost koja tolerira pogreške i izbjegava reforme. Jedini način za promjene i prilagodbu, u okviru potreba suvremenih međunarodnih političkih odnosa, jest proračunski pritisak na godišnje proračune obavještajnih sustava. Vlade će i dalje tražiti rezove, a nacionalne službe će se braniti, ali konačne odluke mogu donijeti jedino porezni obveznici.

Zaključak

Točna uloga obavještajne djelatnosti u suvremenim međunarodnim političkim odnosima i posebice u novom stoljeću – izvori i načini prikupljanja informacija i vjerojatne potrebe političkih vođa – još uvijek su predmet rasprave. No, neke su se zajedničke teme izdigle, pa iako će biti još promjena u skorašnjoj budućnosti, jasno je da će, općenito uzevši, obavještajne službe koje postoje danas postojati i u budućnosti i da će najveći broj uloga koje su si namijenile u posljednjih desetak godina opstati.

Tradicionalno pravilo obavještajnog prikupljanja kaže da je 90% informacija koje su potrebne političkim vođama otvoreno i dostupno, a dio zadaća u njihovu prikupljanju pripada diplomatskom izvještavanju. Ostalih 10%, tvrdilo se, može se prikupiti samo tajno, preko obavještajne zajednice. Dramatično omekšavanje tradicionalno tvrdih obavještajnih ciljeva te volja, čak i želja, nekadašnjih protivnika da podijele nekad ljubomorno čuvane informacije promijenili su ovo pravilo. Informacije o tvornicama streljiva i naftnim poljima koje se nekad moglo dobiti samo putem vrlo skupih satelita i opreme za prislušivanje, sad bi se mogle dobiti za cijenu putne karte za izvještajnog časnika veleposlanstva ili za cijenu ručka sa zapadnim biznismenom. Obavještajni posao kakvim ga se shvaćalo od kraja Drugog svjetskog rata umire. Kraj hladnog rata donio je sa sobom uništenje svijeta u kojemu su sve obavještajne službe imale jasne mete, općenito shvaćale narav prijetnje i imale jasnu ulogu i tehnička sredstva pomoću kojih su se borile protiv te prijetnje.

Svijet se dramatično promijenio, a obavještajne službe uvučene su u transformacije društava od kojih su neke i same nadzirale te promjene – kao u bivšem Sovjetskom Savezu – gdje su istodobno morale proći kroz revoluciju koja im je bila nametnuta izvana i kojoj su se snažno odupirale. Druge su, poput CIA-e ili SIS-a u stilu pažljivih promatrača restrukturiranja poznatog svijeta u novi i nemirni planet, morale evoluirati da bi se suprostavile novim izazovima. Postaje očito da svaka zemlja želi imati obavještajnu službu, uloga koje će zapravo biti jamstvo nacionalne sigurnosti. U zemljama u kojima nove službe niču iz starih, to se čini uz pomoć njihovih bivših neprijatelja sa Zapada. Rađanje tih službi sa svim sigurnosnim jam-

stvima suvremenih zapadnih obavještajnih službi trebalo bi osigurati da one ne postanu političko oruđe, već da služe samo za prikupljanje i analizu informacija koje su od životne važnosti za sigurnost države – nasuprot interesima pojedine vlade ili bilo koje političke struje.

Krah ograničavajućih struktura konfrontacije supersila i autoritarne kontrole komunističkih država nad svojim narodima oslobodio je etničke napetosti koje su stare stotine godina i koje tek sad dolaze do izražaja. U prvom dijelu ovog stoljeća mnoge od ovih etničkih napetosti bile su ograničena utjecaja zbog nedostatka tehnologije ili naoružanja. Suvremeno oružje danas je dostupno gotovo po želji. Sigurno je da će u budućnosti biti širenja malih ratova; o tomu svjedoče Bosna i Somalija. Kada problem izgleda relativno "lagan", međunarodna zajednica može se usuglasiti oko zajedničke politike. Kad je on složeniji (Bosna), postaje znatno teže usvojiti zajedničku politiku i djelovati prema njoj. Čak i u takovim naizgled "jednostavnim" situacijama kao što je Somalija razvidno je da se međunarodno suglasje može brzo slomiti pod pritiskom stvarnosti sukoba niskog inteziteta na terenu. Ono što države brzo uče jest da nema jednostavnih problema. Svi su oni teški i svi će oni sadržavati jedinstvene izazove za obavještajnu zajednicu koja nastoji stvoriti pouzdane informacije prema kojima će zapovjednici i političke vođe djelovati.

Taj će se problem ponavljati, a uloga obavještajne zajednice bit će obveza davanja upozorenja i čvrste analize dovoljno rano da omogući političkim vođama da ponude odgovore prije nego što se kriza otme nadzoru. To zahtijeva da obavještajna zajednica bude izravnija u svojim analizama nego što je bila u prošlosti. Što su obavještajna izvješća dvosmislenija, političke vođe imaju više prostora da odaberu liniju manjeg otpora, a vjerojatnost da se kriza otme kontroli je veća.

Kad je riječ o terorizmu, o kontroli naoružanja i narkoticima, razvoj tih problema danas postavlja jedinstvene izazove pred obavještajnu zajednicu. Svaki je od njih briga i prijetnja nacionalnoj sigurnosti na isti način kao što je to u doba hladnog rata bio nuklearni sukob. Vrlo je vjerojatno da nekoliko srednjoistočnih zemalja već sada ima balističke projekte koji mogu nositi kemijske ili nuklearne bojeve glave i koji mogu dosegnuti veći dio zapadne Europe. Kao što su pokazali obavještajni neuspjesi u Iraku, kada nema odlučnog nastojanja da se prikupe informacije i djeluje prema njima, proliferacija postaje činjenica, a u trenutku kada se to sazna, već je zaista prekasno za učinkovito djelovanje.

Opijati i terorizam nisu toliko uočljivi, no njihov učinak zna biti golem. Cijena rata protiv droge u Americi trenutno iznosi više od 15 milijardi \$ godišnje i raste, bez razmjernog smanjenja bilo u obujmu droge, bilo u zaradi koju ostvaruju baruni droge. Novi obrasci krijumčarenja koji se pojavljuju u bivšim komunističkim zemljama znače da i Zapadna Europa i nove demokracije u Istočnoj Europi i Sjedinjene Države mogu očekivati nove izvove opskrbe i povećani broj nezakonitih droga koje stižu do novog obujma

kupaca. Do danas borba protiv problema droge samo je donosila vodu na mlin krijumčara.

Teoretski, daljnja reorganizacija obavještajnih službi trebala bi popraviti situaciju, ali zasad nema većih naznaka da su dosad učinjene promjene, ili pak mnogo hvaljena nova nastojanja obavještajnih službi, donijeli spektakularne promjene na ovom području. Naime, kako se raspao sovjetski blok i prestalo je sučeljavanje supersila, tako se raspala i općeprihvaćena zamisao na temelju koje je izgrađena gotovo svaka obavještajna zajednica: gdje su neprijatelji, ima li opravdanja za daljnje postojanje obavještajnih službi i njihovih proračuna? Od toga posve legitimnog pitanja naježilo se čitavo tijelo svjetske obavještajne zajednice. Sve su organizacije pojurile da prepoznaju nove izazove u budućnosti, da definiraju nove uloge i da osiguraju, poput svake birokratske strukture, siguran posao za svakoga i odgovarajući proračun, bez obzira na nadolazeće promjene.

U posljednjih nekoliko godina obavještajne službe diljem svijeta izvršile su raščlambe i proizvele zapanjujuće slične zaključke. Novi svijet, kažu, bit će nestabilan, bez čvrstih uporišta koja su postojala za vrijeme hladnog rata, koji je barem bio predvidljiv u svojim uzrocima i učincima. Novi će svijet biti pun terorizma, međunarodnog financijskog kriminala, ambicioznih diktatora i etničkih sukoba. Sve su se obavještajne službe svijeta složile oko najvažnijih prioriteta (nacionalna sigurnost, terorizam, proliferacija, narkotici) i većina ih zastupa stajalište kako je potrebno više ljudi i novca da se odgovori novim izazovima.

Dobar dio promišljanja o reorganizaciji obavještajnih djelatnosti još se obavlja, ali su neki obrasci već potpuno jasni. Najvažniji od njih jest da neće biti radikalnih rezova za koje su se neki zauzimali. U velikom broju slučajeva stare institucije jednostavno su evoluirale da bi apsorbirale nove zadaće koje su pred njih postavljene. No, to nije iznenađujuće. Nijedna birokratska struktura ne odriče se moći svojevrijetno i malo je demokratskih zemalja s političkim vođama koji su dovoljno hrabri i jaki da provedu revolucionarne promjene.

Pa ipak, reforme koje su u obavještajnim sustavima uvedene kao ishod raznih studija promijenile su način vođenja obavještajne djelatnosti, posebice stoga što se žarište premjestilo s prethodnog naglaska na sukobljavanju Istoka i Zapada. Postala je očita potreba stavljanja većeg naglaska na ljudske izvore, područja koje je u obavještajnim službama SAD-a, naprimjer, u posljednjih nekoliko godina palo u nemilost. Naime, postignuta je opća suglasnost među nacionalnim obavještajnim sustavima da samo oči na mjestu događaja mogu dati informacije o teroristima, podzemnim mrežama za trgovinu oružjem ili o puštanju nuklearnog oružja na crno tržište. Svemoćna tehnika očito ne može preuzeti ulogu kakva joj je svojedobno bila nagovještavana jer teroristi više ne razgovaraju telefonom (osim ako nisu amateri poput onih koji su u zrak digli *World Trade Center*); *dealeri* droge više ne komuniciraju *faxom*, a trgovci oružjem više se ne koriste *teleksom*

u samo jednoj tvrtki-paravanu. Očito je da se nijedna država ne može u potpunosti osloniti samo i jedino na otvorene izvore za potrebe svoje nacionalne sigurnosti.

Glavna zamjerka obavještajnim službama koje djeluju u demokratskim društvima jest da pravo djelovanja u tajnosti može sa sobom donijeti zlorabe moći i sloboda koje se mogu sakriti od javnosti i vlasti. Bilo je dovoljno takvih primjera u nedavnoj prošlosti da bi to bio opravdan strah – od slučaja *Iran-Contra* do djelovanja psihijatrijskih ustanova za disidente u Sovjetskom Savezu. Posljednjih su godina poduzeti koraci kako bi se riješila ta pitanja, pogotovo u glavnim zapadnim obavještajnim službama. Nadzor nad njihovim radom je danas učinkovitiji nego što je ikada bio; sveprisutni utjecaj pravnik u službama još je više narastao; iznad svega, kaubojska je kultura gotovo nestala. Novi James Bond otkrit će da će najprije morati dobiti odobrenje kongresnog odbora za nadzor prije nego što uzme svoj *Walther PPK* i krene na zadatak u mrklu noć. Nakon toga, svaki njegov korak pratit će pravnici unutar kuće. Nakon toga, rezultati njegova rada bit će temeljito preispitani kako bi se uvjeralo da u prikupljanju informacija nisu prekršeni nikakvi državni ili međunarodni zakoni. Naravno da će zloraba biti i dalje, jer obavještajne sustave vode ljudi, a ljudi griješe. No, sveukupno, cijena tih pogrešaka je prihvatljiva ako opći učinak bude veća stabilnost u svijetu.

Na koncu, obavještajne službe i danas nose tu jedinstvenu karakteristiku famozne *tajnosti* zbog čega se može ustvrditi kako jedini ljudi koji u potpunosti razumiju obavještajnu djelatnost, bez obzira na zakonske zapreke ili sustave nadzora koji su na snazi, jesu ljudi koji rade u obavještajnim službama. Za nekog izvana to ostaje misteriozan svijet u kojem nekoliko izvanrednih pojedinaca oboružanih čudnim spravicama i često velikom hrabrošću može učiniti čuda. To je mit koji je godinama pothranjivala obavještajna zajednica, pažljivo odajući neobične i uzbudljive mrvice priča političarima kako bi prigrllila političke vođe u svoj svijet. Teško nekoga može iznenaditi da je upravo obavještajna zajednica pregledala samu sebe, proglasila da joj je potreban manji kirurški zahvat i potom sebe označila zdravom. Nijedno vanjsko tijelo ili skupina pojedinaca zaista ne razumije što se događa u tom zatvorenom svijetu, tako da je obavještajna zajednica mogla dopustiti da kraj hladnog rata, koji nijedna služba nije predviđjela, prođe pokraj njih kao da je u pitanju omanja nepravilnost u njihovim inače urednim životima.

Prave reforme obavještajnih službi, u skladu s potrebama aktualnih međunarodnih političkih odnosa, tek predstoje. No, one moraju rezultirati lakšom i učinkovitijom obavještajnom zajednicom koja će moći bolje odgovoriti zahtjevima i omogućiti političkim vođama da donesu ispravne odluke na temelju pravih informacija. Status quo ostavlja previše stare prakse netaknutom, s malo dokaza da je obavještajna zajednica pripravna suočiti se sa zastrašujućim svijetom koji se u brzim promjenama nalazi ispred nas.

Summary

According to the author comprehensiveness is the main characteristic of the modern intelligence systems. He analyzes the four most prevalent problems, which the most powerful intelligence systems of the world (Russia, Great Britain, the USA) are currently and to the maximum extent engaged with. Those problems are: terrorism, arms proliferation, drugs and economic espionage. The author concludes that, apart from the future requisite reforms, the role of the intelligence community will still be contained in obligation to issue warnings and to submit some solid analysis in time in order to enable political leaders to offer answers before a crisis gets out of control.